

Η μνήμη της πόλης

Τάσης Παπαϊωάννου - 08/05/2023

Η πόλη δεν έχει μόνο υλική υπόσταση, αλλά είναι και η ίδια ένας ζωντανός οργανισμός που αλλάζει μέσα στο πέρασμα του χρόνου, όπως αλλάζουμε κι εμείς. Μεγαλώνει, γερνάει, αλλά και ξανανιώνει, εξελίσσεται, μετασχηματίζεται. Τίποτε δεν μένει σταθερό πάνω της. Το χθες δεν είναι το ίδιο με το σήμερα και το αύριο θα είναι κάτι άλλο, διαφορετικό, που θα ανατείλει μαζί με το ξημέρωμα της καινούριας μέρας.

Όλα πάνω στο σώμα της είναι ρευστά, δυναμικά, κινούνται διαρκώς και η εικόνα της ποτέ δεν είναι στατική, απaráλλαχτη, αμετακίνητη. Αφουγκράζεται κάθε χτύπο της ζωής, κάθε ψίθυρο και εκφράζει στον χώρο και τον χρόνο το γίνεσθαι της καθημερινότητάς μας. Την καθορίζουν οι παρουσίες όλων όσων ζουν, και τη στοιχειώνουν οι απουσίες όλων εκείνων που έφυγαν από τη ζωή στο παρελθόν και δεν υπάρχουν πια. Ιστορεί αενάως τις ζωές των κατοίκων της.

Καθένας βιώνει την πόλη με τον δικό του προσωπικό τρόπο, την αντικρίζει μέσα από τα δικά του μάτια· η πρόσληψή της είναι απολύτως ατομική υπόθεση. Πάντοτε αφηγούμαστε τη δική μας εκδοχή ενός πράγματος, ενός συμβάντος, που διαφέρει από την εκδοχή των άλλων. Είμαστε τα γεγονότα που ζήσαμε και θυμόμαστε. Η πραγματικότητα της πόλης είναι η δική μας κάθε φορά πραγματικότητα. Προβολή στον χώρο των δικών μας αποκλειστικά βιωμάτων, των δικών μας προβλημάτων. Η ζωή της πόλης είναι το άθροισμα όλων αυτών των αναρίθμητων καθημερινών εμπειριών των κατοίκων της. Ζωογονείται από τις αναπνοές των ανθρώπων που ζουν μέσα στις κόγχες των κτιρίων της, σε κάποια γειτονιά, σε κάποιον δρόμο, σε κάποιον όροφο.

Περπατώ στην πόλη, δίπλα από κτίρια νεότερα και παλιότερα. Όλα, άλλα λιγότερο κι άλλα περισσότερο,

σιγοψιθυρίζουν τις ιστορίες των ανθρώπων που έζησαν μέσα στους χώρους τους. Γιατί τα κτίρια δεν είναι μόνο πέτρες, ξύλα, μπετόν ή τούβλα, αλλά «δοχεία» όπου μέσα τους κουρνιάζει η ζωή, και με την έννοια αυτή είναι και «δοχεία μνήμης». Σαν τα σπίτια να κρατούν φυλαγμένα μέσα στους χώρους τους θραύσματα μνήμης, να αφηγούνται ιδιαίτερες στιγμές άγνωστων καθημερινών βιωμάτων.

Εκεί, σ' αυτό το λευκό σπίτι της οδού Άγρας ζούσε ο Σεφέρης, στο άλλο της οδού Περιάνδρου στην Πλάκα ο Παλαμάς και σ' εκείνο το υπέροχο ερειπωμένο νεοκλασικό των Εξαρχείων που καταρρέει, ο Λαπαθιώτης. Μνημονεύουμε τους ανθρώπους που έφυγαν από τη ζωή και από τους χώρους μέσα στους οποίους έζησαν, τα αντικείμενα που άγγιξαν, σαν όλα να έχουν κάτι απ' αυτούς, να κρατούν σε πείσμα του χρόνου ζωντανή τη θύμησή τους, ή όπως έγραφε ο φίλος Κωστής Παπαγιώργης¹: «Ο κανόνας είναι αδιάσειστος: μνημονεύουμε το πρότερον, ουδέποτε το νυν».

Περπατώ στην πόλη. Σ' αυτή τη γωνιά δολοφόνησαν τον Πέτρουλα, στην άλλη τον Γρηγορόπουλο και λίγο παρακάτω τον Καλτεζά. Βλέπουμε τα συγκεκριμένα σημεία της πόλης και φέρνουμε στον νου μας τα νέα παιδιά που έφυγαν τόσο άδικα από τη ζωή, αλλά την ίδια στιγμή αυτά τα σημεία γίνονται «τόποι προσκυνήματος» στη νεότητα που ονειρεύτηκε την ουτοπία. Στην ταράτσα της Νομικής πριν από 50 χρόνια φοιτητές και φοιτήτριες φώναζαν για την ελευθερία, ενώ αργότερα στο Πολυτεχνείο χιλιάδες άλλοι παλέψαν σε χαλεπούς καιρούς για έναν καλύτερο κόσμο. Πάνω στις μεσοπολεμικές πολυκατοικίες οι σφαίρες άφησαν τα ανεξίτηλα σημάδια τους από τις οδομαχίες του Εμφυλίου, σαν ανεπούλωτες πληγές πάνω στο σώμα της πόλης, θυμίζοντας κάποιες από τις πιο τραγικές στιγμές της ιστορίας της.

Κάθε γωνιά της πόλης, κάθε σημείο της, μνημονεύει συγκλονιστικές προσωπικές και συλλογικές ιστορίες, σαν να έχουν χαραχτεί βαθιά πάνω σε δρόμους, σε πλατείες, σε τοίχους, κι ας μην μπορούμε να τις δούμε, παρά μόνο να τις θυμηθούμε. Το παρόν της πόλης γράφεται καθημερινά πάνω στο παλίμψηστο αμέτρητων παρελθόντων, ή όπως το διατυπώνει ωραία ο Fernando Pessoa²: «Το παρόν είναι παλαιότατο, διότι όλα ότα υπήρξαν ήταν παρόν». Όλη η πόλη είναι πλημμυρισμένη με μήμες παρελθόντων χρόνων, έτσι που ο χώρος και ο χρόνος να συστέλλονται και να γίνονται ένα μέσα στη διαχρονική της εξέλιξη. Μόνο αν ενώσεις όλα αυτά τα κατακερατισμένα θραύσματα μνήμης, θα αποκαλυφθεί ολόκληρο το πρόσωπό της, κάθε ψήγμα της αθέατης ιστορίας της. Μήμες που, όσο κι αν επιχειρήσει κανείς να εξαλείψει από τη συλλογική μνήμη, τόσο αυτές θα ξανάρχονται, υπενθυμίζοντας ότι κάποια γεγονότα δεν μπορούν και δεν πρέπει ποτέ να ξεχαστούν. Αν αφαιρέσεις τις μήμες μιας πόλης, είναι σαν να τη σβήνεις από τον χάρτη της Ιστορίας και να βυθίζεται οριστικά μέσα στην άβυσσο του Τίποτα.

Το παρόν απειλείται αν κοπούν οι ρίζες του που το συνδέουν με το παρελθόν. Όταν η λήθη σκεπάζει σιγά σιγά τη μνήμη, αυτή ξεθωριάζει και στο τέλος χάνεται για πάντα. Έτσι κινδυνεύουμε να ζήσουμε ξανά στο μέλλον όσα οδυνηρά μάς στοίχισαν στο παρελθόν. Να βιώσουμε πάλι τα ίδια ναυάγια που εναγωνίως προσπαθούσαμε να ξεφορτώσουμε και πασχίζαμε ως κοινωνία να αποτρέψουμε. Γιατί η ιστορία της πόλης θεμελιώνεται και στεριώνει πάνω σ' αυτή τη συλλογική μνήμη, η οποία συγκροτεί την ουσιαστική και βαθιά της αλήθεια.

¹ Κωστής Παπαγιώργης, Περί μνήμης, Καστανιώτης, Αθήνα 2008

² Fernando Pessoa, Βιβλίο της ανησυχίας, Gutenberg, Αθήνα 2018

*Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα των Συντακτών στις 03.04.2023